

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

RUS KOLONİZASYONUNA KARŞI KENESARI KASIMOV'UN
BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ (1837-1847)*

Hadi AVA

Arş. Gör. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv.i
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
hadiava@ksu.edu.tr

0000-0001-8278-3966

Orhan DOĞAN

Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv.
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
odogan@ksu.edu.tr

0000-0002-9404-7752

Atıf / Citation: Ava, H. & Doğan, O. (2022). Rus kolonizasyonuna karşı kenesarı Kasımov'un bağımsızlık mücadelesi (1837-1847). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (İNİJOSS), 11(2), 347-362.

<https://doi.org/10.54282/inijoss>.

Öz

17. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar Kazak Türkleri üç Cüz'e (Orda) bölünerek yönetilmiştir. Küçük Cüz Hanı Ebulhayr, dâhili anlaşmazlıklar ve dış baskılar neticesinde Rus Çarlığı'nın himayesini kabul etmek zorunda kalmıştır. Rus Çarı I. Petro'dan (1682–1725) itibaren Rusya'nın Batı Türkistan topraklarına doğru yayılması aşamalı olarak gerçekleşmiştir. 1744 yılında Orenburg'un kurulması, Rusların Kazak bozkırlarına nüfuzunu hızlandırmıştır.

18. yüzyılın başlarına doğru Orta ve Küçük Cüz hanları, Rus Çarlığına yarı bağımlı bir siyaset izlemişlerdir. Ancak Kazak hanlıkları üzerindeki etkisini artırmak isteyen Rus Çarlığı, idari ve hukuki bir takım dayatmalarda bulunmuş, özellikle 1822 ve 1824 yıllarında çıkarılan tüzüklerle hanlık sistemini ortadan kaldırarak "vekil sultan" veya "yönetici sultan" makamı ihdas etmiştir. Buna benzer uygulamalar, yerel halk nezdinde büyük tepkilere neden olmuştur. Aynı zamanda Orenburg Kalesi'nin kuruluşu Kazak coğrafyasının askeri bir üs haline getirmiş ve Kazakların millî bağımsızlıklarını gölgelemiştir. Bu nedenle pek çok isyan çıkmış, Bunlardan en önemlilerinden olan ise Kenesarı Kasımov isyanıdır. Rus yayılmacılığına karşı büyük bir mücadele veren Kenesarı, askeri açıdan bazı başarılar elde etse de Kazaklar arasındaki çekişmeler ve Kırgızlara karşı izlediği yanlış politika nedeniyle öldürülmüştür.

Bu çalışmada, Sultan Kenesarı Kasımov (Kenesarı Han) liderliğinde, Kazak halkının Rus yayılmacılığına karşı verdiği milli mücadelenin askeri ve siyasi aşamaları Rus arşiv belgelerine dayandırılarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Kazak Türkleri, Kenesarı, Bağımsızlık.

* Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Haziran 2022' de tamamlanmış olan "Orenburg Genel Valiliği İdaresindeki Kazak Ordaları (1744-1881)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

KENESARI KASIMOV'S STRUGGLE FOR INDEPENDENCE AGAINST RUSSIAN COLONIZATION (1837-1847)

Abstract

Kazakh Turks were ruled by dividing into three big Horda (Jüz) until the second quarter of the 17th century. Ebulhayr, Khan of Small Horda (kíshí jüz), had to accept the patronage of the Russian Tsarist as a result of internal disagreements and external pressures. From the time of the Peter the Great (reigned 1682–1725), the expansion of Russia towards the West Turkestan lands took place gradually. The establishment of Orenburg in 1744 accelerated the penetration of the Russians into the Kazakh steppes. Towards the beginning of the 18th century, the Middle and Small Horda khans followed a semi-dependent policy to the Russian Tsarist. The Russian Tsarist, which wanted to increase its influence on the Kazakh khans, made a number of administrative and legal impositions. For example, with the regulations issued in 1822 and 1824, the khanate system was abolished and the titles of "deputy sultan" or "administrator sultan" were created. Similar practices had caused great reactions from the local people. At the same time, the establishment of the Orenburg Castle made the Kazakh geography a military base and overshadowed the national independence of the Kazakhs. For this reason, many rebellions broke out, the most important of which is the Kenesari Kasimov, rebellion. Kenesari, who had a great struggle against Russian expansionism, was killed due to the conflicts among the Kazakhs and the wrong policy he followed against the Kyrgyz although he achieved some military success. In this study, the military and political stages of the national struggle of the Kazakh people against Russian expansionism under the leadership of Sultan Kenesari Kasimov (Kenesari Khan) were examined based on Russian archive documents.

Keywords: Turkistan, Kazakh Turks, Kenesari, Independence.

1. GİRİŞ

Türkistan¹ (Türk Yurdu) coğrafyasında Rus kültürünün yayılmasına ve kurumsallaşmasına aracı olan Genel Valilikler, yeni ele geçirilen ya da daha önce sınırlara dâhil edilen çoğunluğu Rus olmayan nüfusa sahip kenar bölgelerinde ihdas edilmiştir. Kazak² topraklarında *Genel Valilik Kurumu*³ ve bünyesindeki idari yapıları Rus politikasının en önemli uygulayıcıları olarak görmek mümkündür (Kerimov & Topsakal, 2019: 365). Çarlık Rus iktidarının dikte ettiği bu idari ve siyasi reformların uygulanması birçok soruna zemin hazırlamıştır (Abdirov, 2000: 38). En verimli otlaklar/meralar göçebe Kazaklardan zorla alınmış, Kazak bozkırlarının müstahkem noktalarında Rus tahkimat kaleleri kurulmuş ve yeni yerleşim birimleri (köyler, distantsiya vb.) inşa edilmiştir. (Sabol, 2003: 237). Ayrıca Çarlık Rus idarecileri, Kazak halkından usulsüz ağır vergiler talep etmişler, yasa dışı uygulamalara yönelmişler ve asayişin sağlanmasında yetersiz kalmışlardır (Prmanov, 2010: 321-328). Bölgedeki Rus varlığının güçlenmesiyle keyfi uygulamaların artması Kazak halkında isyan hareketlerine ve sosyal tepkiye neden olmuştur (Hodarkovskiy, 2019: 242-247). Bu halk hareketleri, Gubaydulla Valihanov, Sartay Çingizov, Kasım Abılayhanov, Sarcan Kasimov, Kenesari Kasimov, Kudaymendı Gazin Sultan ve diğer önemli şahsiyetler tarafından yönetilmiştir (Masanov, 2000: 172-187; Kozgambayeva, 2020: 46). Rus Çarlığına karşı ilk ayaklanma, Küçük Cüz'de çıkmıştır. 1785-1797 yıllarında Sırım Batır'ın (Bahadır) önderliğinde

¹ Türkistan adını ilk defa İranlılar, Orta Asya da yaşayan Türk toplumun yoğun olarak yaşadıkları tarihi bölgeyi tanımlamak için kullandıkları bilinmektedir. Bk. (Togan, 1981: 1-3; Hayıt, 1995: 1; Doğan & Erdoğan, 2017: 10; Taşağıl, 2002: 556; Ahmetbeyoğlu, 2017: 35).

² Tarihsel süreçte *Kazak* teriminin etimolojisine dair çok sayıda görüşün ortaya konulduğu tespit edilmiştir. Milli bir birlik adı olarak kabul edilen *Kazak* terimi hakkında detaylı bilgi için bk. (Samoyloviç, 1927: 5-17; Samoyloviç, 1957: 95-104; İbragimov, 1960: 66-71; Komekov, 2007: 45; Yudin, 2001: 384; Doğan, 2021: 15-22; Oraltay, 1976: 29; İsmagulov, 2007: 36; Togan, 1981: 37-38; Doğan, 2019: 16-27).

³ Ruslaştırma siyasetinin önemli bir aracı olan Genel Valilik Kurumu hakkında detaylı bilgi için bk. (Kerimov & Topsakal, 2019: 365-382).

Küçük Cüz'de patlak veren silahlı ayaklanma yukarıda bahsedildiği gibi Rus hâkimiyetinin tatbik ettiği metotlar ve halkın yabancı müstevlilere karşı gösterdiği doğal bir tepkinin sonucu olarak çıkmıştır (Vyatkin, 1947: 178). Sırım Batır'dan sonra Arıngazi Sultan (1816-1821), İsatay Tayman ve Mahambet Êtemis (1836-1837) ve Colaman Tilenci önderliğinde çeşitli isyanlar meydana gelmiştir (Ölçekçi, 2009: 127).

2. RUS İŞGALİ ÖNCESİ KAZAKLARIN SİYASİ DURUMU

16. yüzyılın sonu 17. yüzyılın başında göçebe Kazak toplumunun temel özeliği üç Cüz'e bölünerek yönetilmiştir. Bunlar: Büyük (Ulu), Küçük (Kiçi) ve Orta (Orta) olarak bilinmektedir (Materialı po istorii Kazahskih Hanstv XV-XVIII vekov, 1969: 242; Moidabayeva, 2002: 27; Doğan, 2007: 357). Araştırmacılar tarafından Cüzlerin ne olduğu, ne zaman ortaya çıktığı ve neden üçe bölündüğü kesin olarak ortaya çıkarılamamıştır (Gotlib, 1779: 120). Bundan dolayı Kazak tarihi açısından Cüzler hâlâ tartışılmakta olan mühim konular arasında yer almaktadır. *Cüz* kelimesi genel olarak, bir kabile birliğinin toprakları olan, ekonomik ve coğrafi açıdan belli bir topluluğun yerleştiği ayrı bir bölge "dal", "parça", "taraf" veya "kesim" anlamlarını ihtiva etmektedir (Moidabayeva, 2002: 27; Doğan, 2007: 357). *Cüzlerin* oluşum süreci; muhtelif *urug*'ların birleşerek *boyları*, *boyların* da *cüzleri* oluşturmasıyla şekillenmiştir (Vostrov & Mukanov, 1968: 15; Moidabayeva, 2002: 28; Şimşir, 2008: 116; Yetişgin & Özdamar, 2016: 168). Öte yandan Kazakların bu şekilde üç *cüz'e* bölünmesi Rus yönetiminin Kazak bozkırlarını işgal etmesini daha da kolaylaştırmış ve hızlandırmıştır.

18. yüzyılın başlarında kolonizasyon faaliyetlerinin hız kazanmasıyla birlikte, büyük devletler egemenlik kurmuş oldukları topraklarda üs kurmak ve kendi topraklarının güvenliğini sağlamak için büyük bir rekabete girmişlerdir (Tansü & Özdemir, 2017: 210). Bu dönemde, İngiltere sömürgecilik konusunda en aktif ve güçlü olan devlet olarak ön plana çıkmıştır. İngilizlerin Orta Doğu ülkeleri üzerinde egemenlik kurmaya çalışırken, diğer taraftan da Türkistan bölgesine doğru yönelmeleri dönemin diğer bir güçlü devleti olan Rus Çarlığı, kendi hinterlandının güvenliğini sağlamak için teyakkuza geçirmiştir. Böylelikle Rus Çarlığı, Türkistan bölgesine İngiltere'den önce hâkim olmak için harekete geçmiştir (Tansü & Özdemir, 2017: 208). Ayrıca 18. yüzyılın ilk çeyreğinde Kazakların sürekli Cungar Hanlığı⁴ baskısı altında kalması ve diğer taraftan Çin imparatorluğunun yayılmacı politikası, Kazak Hanlıklarının Çarlık yönetiminin idari himayesini kabul etmesine neden olmuştur (Tansü & Özdemir, 2017: 208). Rus idari sisteminin egemenliğinde kalan Kazak Cüzleri, ilk etapta iç işlerinde bağımsızlıklarını muhafaza etmişlerdir. Dış siyasette ise Rus Çarlığına bağlı kalmışlardır. Rus Çarlığı bu durumu devam ettirmek için kararname çıkartarak Orta Cüz Hanı Abılay'a⁵ (Abilmansur) yıllık 300 ruble maaş ve 212 pud⁶ ekmek harçlığı bağlanmasını kararlaştırmıştır. Rus Çarlığı, bu desteğe karşılık Abılay'dan Rusya'ya karşı düşmanlık veya herhangi bir olumsuz davranışta bulunmamasını talep etmiştir. Bu durum Abılay Han'a bir nevi memuriyet tevdi etmiştir (Kazahsko-russkie otnoşeniya v XVI-XVIII vekah, 1961: 609). Abılay Han 1781 yılında öldükten sonra, Kazak toplumunda asırlardır devam

⁴ Cungar Hanlığı, Batı Moğolistan'da 17. yüzyılın 30'lu yıllarında dört Oyrat kabilesinin birleşmesi temelinde kurulan hanlıktır. Bk. (Yücel, 2001: 267-268).

⁵ Abılay hakkında detaylı bilgi için bk. (Doğan, 2011: 65-92; Ava, 2017: 123).

⁶ Pud, Ruslarda bir dönem 16,3 kiloluk ağırlığa denk gelen bir kütle birimi olarak kullanılmıştır. (Mustafayev & Şerbinin, 1996: 740).

eden han seçimi yapılmıştır. Abılayın oğlu Sultan Vali, ahun ve diğer din adamları tarafından dualar ve Kuran'ı kerimden sureler okunduktan sonra Orta Cüz'ün yeni hanı olarak seçilmiştir (Ava, 2017: 102). Vali Han'ın 1819 yılında vefatı üzerine hanlığa oğlu Ubaydolla geçmiştir. Ubaydolla Han, Kazak Hanlarının birliğini yeniden tesis etmek istediği ve Rus Çarlığın himayesini açıkça tanımadığı için Rus yönetimi tarafından esir alınarak hapsedilmiştir. Orta Cüz, Kenesari'nın Han ilan edilmesine kadar Rus Çarlığının idaresinde kalmıştır Rus Çarlığı, Orta Cüz Hanlığının iç siyasetinde de etkin konumunu korumak için yoğun askeri faaliyet yürütmüştür. Rus Çarlığının izlediği bölme siyaseti, hanlık topraklarına el konulması, Kazak topraklarında kale inşa etmeleri, yerel halktan toplanan haksız vergiler gibi başlıca sebepler Abılay'ın torunları Sarcan, Esengeldi ve Kenesari'nın ayaklanmasına neden olmuştur (Tansü & Özdemir, 2017: 213).

3. KENESARI İSYANIN SEBEPLERİ VE İSYAN ÖNCESİ KAZAKLARIN DURUMU

18. yüzyılın başlarında Batı Kazakistan ile Rusya arasında diplomasi trafiği hızlanmıştır. Rus Çarlığı, eskiden beri bu bölgeyle yakından ilgilenmiş, Korkunç İvan döneminde, 1552 yılında Kazan ve 1556 yılında Astrahan'ın ele geçirilmesiyle ilgisi yoğunlaşmıştır. I. Petro'nun tahta çıkması ve Rusya'yı imparatorluğa dönüştürmesi, Rusların Türkistan bölgesine yaklaşımını ve siyasetini de emperyal eksene taşımıştır. (Bennigsen, 1985: 330; Saray, 2014: 98; Kurat, 2014: 168; Karımov, 2020: 99; Nogayeva, 2013: 131; Orhan Doğan, 2021: 194; Yetişgin, 2010: 214; Yorulmaz, 2005: 117; Ünal, 2015: 87; Yetişgin & Özdamar, 2021: 3; Saray, 1993: 16; Ziyayev, 2007: 41; Engel & Martin, 2020: 49). Türkistan hanlıklarından gelen elçilerin verdikleri bilgiler doğrultusunda Osmanlı Devleti buna engel olmak için harekete geçmiş, bu vesile ile Don ile Volga nehirlerini birleştirme projesini hayata geçirmeyi denediye de muvaffak olamamış ve ağır bir zayıflık vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır (Kurat, 2014:174; İnalçık, 1948: 349- 402; Ünal, 2015: 3).

Tarih boyunca süregelen Rus yayılma anlayışında, geleneksel Rus politikası olan "sıcak denizlere inme" politikası başarısızlığa uğramasından sonra Rus çarlığı yönü Kazak topraklarına çevirmiştir. Türkistan'ın jeopolitik konumu Ruslar için her zaman önemli olmuş ve "vazgeçilmez bölge" olarak nitelendirilmiştir (Ünal, 2008: 238-239; Suavi, 1977: 31; Demirağ, 2006: 1-17; Yorulmaz, 2005: 117). Özellikle Rus çarı I. Petro'nun "Kazak toprakları doğunun kapısı ve anahtarıdır" sözü ile Türkistan ve Kazak bozkırlarının Rus dış politikasındaki önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (Kazahsko-russkie otnoşeniya v XVI-XVIII vekah, 1961: IV-V; Doğan, 2005: 709-748; Doğan, 2004: 155- 180; Saray, 2014: 98; Kayabalı & Arslanoğlu, 1978: 32; Ziyayev, 2007: 58; Terentev, 1875: 7; Nogayeva, 2013: 131; Poçekaev, 2020: 36).

Yukarıda bahsedildiği üzere 18. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak 19. yüzyılın sonuna kadar ki 150 yıllık süreç içerisinde Batı Kazakistan'da Cungan baskısı ve boy reislerinin arasındaki iç çekişmeler Kazak Cüzlerinin hızla Rus etki alanına girmesine neden olmuştur (Bennigsen, 1985: 337; Orunbayev, 2012: 9; Yerofeyeva, 2007: 74-75; Doğan, 2021: 118; Yetişgin, 2010: 214). Netice itibarıyla Rus hükümeti, ilk önce Batı Kazakistan'ı daha sonra Orta ve Büyük Cüz olmak üzere tüm Kazak topraklarını işgal ederek genişleme imkânı bulmuştur (Özkan, 2019: 68; Yetişgin, 2010: 195; Adilbayev, 2002: 83). Çarlık iktidarının gayesi, itaat altına alınan Kazak Cüzlerinin geleneksel, toplumsal ve siyasal dokusunu bozarak Rus kültürünü hâkim kılmak, müstahkem noktalarda askeri kaleler yaparak baskı unsuru oluşturmaktır (Orynbayev, 2012: 9; Kesici, 2003: 87; Kayabalı

& Arslanoğlu, 1978: 34-35). Bu doğrultuda, 19. yüzyılın 60'lı yıllarında Arıs kenarındaki Yedisu bölgesinin tamamen ele geçirilmesiyle Kazak bölgelerinin koloniye dönüşme süreci tamamlanmıştır (Donnelly, 1987: 205). Kazak Cüzlerinin Rus idaresine dâhil olmaları, 18. yüzyılın ilk çeyreğinde biçimlenen ve tek gayesi Türkistan ve Güney Asya zenginliklerine erişmek olan Rusya için önemli bir fırsat doğurmuş oldu (Özkan, 2019: 68; Donnelly, 1987: 205). Böylelikle Orta ve Küçük Cüz'ün geniş bozkırlarında Ruslar tarafından yeni idari birimler tesis edilmesi Kazakların geleneksel göçebe hayat tarzını engellemiştir (Sultangalieva, 2018: 39; Bennigsen, 1985: 337; Yorulmaz, 2013: 285; Kerimov, 2019: 29). Çünkü Kazak bozkırları Rus kaleleriyle dolup taşmış, ayrıca bu kalelerin etrafında Rusya'nın iç kısımlarından getirilen Rus köylüleri yerleştirilmiştir (Saray, 1975: 198). Bu durum 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında Kazak toprakları ve halkı, söz konusu Rus faaliyetleri sonucu yavaş ve aşamalı olarak Rusya'nın etkisi altına girmeye başlamıştır (Ölçekçi, 2009: 124-125).

Rus hükümeti, sosyal-ekonomik ve politik değişikliklere giderek 1822 yılında⁷ Orta Cüz'de, 1824 yılında⁸ ise Küçük Cüz'de hanlık iktidar sistemine son vermiş ve Han seçimi tamamıyla yasaklanmıştır (Kara, 2021, 373-384; Sultangalieva, 2018: 39; Adilbayev, 2002: 68). Böylelikle Orta ve Küçük Cüz'ün geniş topraklarında yeni idari birimler tesis edilmiş ve Kazak toprakları ilhak edilerek Rusya'nın bir parçası haline getirilmiştir (Sabol, 2003: 237; Sultangalieva, 2018: 39; Bennigsen, 1985: 337; Yorulmaz, 2013: 285; Kerimov, 2019: 29; Yetişgin, 2010: 214, 195).

Kazak halkının Rus yönetimine karşı giriştiği halk hareketi, Rus İmparatorluğunun, yeni topraklar ele geçirme ve yeni halkları sömürme faaliyetlerine dayanmaktadır. Nitekim 1824 - 1847 yılları arasında Kazak Rus kolonizasyonuna karşı dört önemli ve büyük ayaklanma meydana gelmiştir (Sabol, 2017: 106). Kenesari'nin liderliğindeki millî bağımsızlık mücadelesi ile Rus Çarlığı'nın çıkarlarının birbirine ters düştüğü orta çıkmıştır. Şöyle ki, Rus Çarlığı, doğal kaynakları zengin olan Kazak topraklarını ele geçirerek ekonomik kazanımlar sağlama peşindeyken Kazak halkı, vatan topraklarını sömürü işgaline karşı savunma gayretindeydi (Ölçekçi, 2009: 126). Bu durum Kenesari isyanının başlamasına önemli etken olmuştur.

4. KENESARI İSYAN'IN BAŞLAMASI

Rus reformlarına ve idari yapısına karşı Kazak mücadelesinin en kitlesel, örgütlü ve uzun süreli halk direnişlerinden biri Kenesari isyanı olmuştur. Bu direniş hareketine Rus Çarlığının emperyalist emellerine karşı Küçük, Orta ve Büyük Cüz'ün bir kısmından oluşan yaklaşık 20 binden fazla kişiyi tek bir çatı altında birleştiren, Abılay Han'ın torunu olan sultan (1841 yılında han olmuştur), Kenesari Kasımov (1837-1847)⁹ önderlik etmiştir (Ünal, 2010: 284; Aseyev, 2004: 226; Doğan & Erdoğan, 2017: 125-140; Tansü & Özdemir, 2017: 208-220; Sabol, 2003: 231-

⁷ Rus hükümetinin Kazak bozkırlarında izlediği reform politikasındaki kilit nokta, başlangıçta Orta Cüz'de hanlık gücünün kaldırılmasıydı. 22 Temmuz 1822 tarihinde "Sibirya Kazakları Tüzüğü"nü onaylanmasıyla Orta Cüz hanlık sistemi tamamen kaldırıldı. Detaylı bilgi için bk. (*Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii s 1649 goda (1822-1823)*, Tom 38/ 417-4333 (No. 29127); Kara, 2021: 373-384).

⁸ Orta Cüz'de hanlık sisteminin kaldırılmasından iki yıl sonra 31 Ocak 1824 tarihinde ise Küçük Cüz'de hanlık sistemi kaldırıldı. Bk. (*Materiali po istorii političeskogo stroya Kazahstana*, 1960: 209). Ayrıca Çarlık Rusya tarafında idari reformlar ve neticeleri hakkında daha geniş bilgi için bk. (Kara, 2021: 373-384).

⁹ Kenesari Kasımov Ayaklanması ile ilgili olarak sürecin tüm belgelerine ulaşmak için bk. (*Natsionalno-osvoboditelnaya borba kazahskogo naroda pod predvoditelstvom Kenesari Kasimova: Sbornik dokumentov*, 1996: 512).

252; *Materialı dlya geografii i statistiki Rossii, sobrannie ofitserami Generalnogo ştaba*, 1868: 167-333. Bennigsen, 1985: 338; Hayıt, 1975: 182-192).

19. yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda Rus idari yönetimine karşı Kazak nüfusunun büyük bir kısmında memnuniyetsizlik olması Kuzey, Kuzeydoğu ve Batı Kazakistan'ın geniş bölgelerinin idari-bölgesel yönetimindeki değişikliklerle doğrudan ilişkiliydi. 1822-1824 yıllarında yapılan reformun sonucunda Orta ve Küçük Cüz hanlık iktidarı kaldırılmış ve bunun yerine Cüz'de genel imparatorluk sistemine benzeyen yeni sistem oluşturulmuştur. Ayrıca Bozkırda Rus emirlerin dayatılması ile Orta Cüz Kazakların direnişi daha da artmıştır. Rus iktidarına karşı çıkan Abılay Han'ın küçük oğullarından Kasım ve onun oğulları Sarcan, Esengeldi, Kenesarı, Navrızbay başkanlığındaki sultanlar etkili olmuşlardır (Bijanova, 1992: 7; Bennigsen, 1985: 338).

Kasım Sultan, 1825'ten beri, emirlerin kaldırılması ve askerlerin geri çekilmesi talebiyle şikâyetlerini düzenli olarak Batı Sibiryaya yönetimine göndermiştir. Ancak bu şikâyetler cevapsız kalmıştır, dahası silahlı müfrezeler Kazak köylerine saldırılarını artırarak devam etmişlerdir. Buna karşılık bölgede yaşayan Kazaklar, kısa süre içinde kendi silahlı gruplarını oluşturmaya başlamışlardı. Rus kolonizasyon siyasetine karşı ilk başlarda ayaklanmaya Kasım'ın oğlu Sarcan (1824-1836) önderlik etmiştir (Prmanov, 2010: 321-322). Çarlığın düzenli askeri birliklerine karşı bir müttefik bulma çabası içinde olan Sarcan, Hokand Hanlığı'nın etkili valisi Taşkent ku begisine (bölge yöneticisi) güvenerek ittifak kurmuştur. Ancak bu ittifak Sarcan için yararlı olmamış ve hatta sonuçları itibari ile hayatına sebep olmuştur. Nitekim 1836 yılında Sarcan ve ku begi arasındaki çatışma, Sarcan ve onun kardeşleri olan Ercan ve Esengeldi'nin ölümüne neden olmuştur (Prmanov, 2010: 321-322).

Sarcan'ın ölümünden sonra mücadeleyi onun kardeşi Kenesarı devam ettirmiştir (Yerofeyeva, 1997:140). İsyan hareketi, Kazak bozkırının önemli bir bölgesini kapsayan ulusal öneme sahip bir ayaklanmaya dönüşmesi onun önderliği altında gerçekleşmiştir (Sabol, 2017: 101-102). Kenesarı, Rus emirlerinin ortadan kaldırmasını sağlamak ve Abılay Han döneminde olduğu gibi Kazakların toprak bütünlüğünü yeniden kurup bu topraklarında bağımsız ve hür bir devletin kurulmasını kendisine amaç edinmiştir (Kasımbayev, 1993: 90-100).

1837 yılından 1847 yılına kadar süren ayaklanmanın seyri üzerinde Kenesarı'nın olağanüstü örgütsel ve askeri yetenekleri, belirleyici bir etkiye sahip olmuştur (Steblyn-Kamenskaya, 1942: 235-254). 1837 yazından başlayarak Kenesarı, en yakın çevresi ve köyleri ile Aktav'nun eteklerindeki iç bölgelere ve isyancıların çekirdeğini oluşturan Turgay'ın üst kısımlarına göç etmiştir (Tolıbekov, 1959: 272). 1838 yılında Omsk camisinin ahunu (imamı) Abdrakhimov'un, Kenesarı Kasımov'un karargâhının yeri hakkında Akmola idaresi şu bilgiler vermiştir: “..., *Kasımov sultanlarının başını çektiği asi çete hakkında güvenilir istihbarat için Karaağaç bölgesine, oradaki Kırgız göçebelerinin niyeti hakkında ve girişimlerini ikna yoluyla oradan uzaklaşmaları için ilçe yöneticisi Aythoca-Karıpkovskoy ve ilçe beyi Salak Tanırbergenov'a gittim. Dörtüncü gün Tanırbergenov'un köyelerine gelip, onlara dini öğreterek, sadık olmak ve verdiği yeminin kutsallığını ve içeriğini beyinlerine oturtmuştuk, onlar, Kasımov'un ayaklanmasına hiç katılmayacaklarını ve ilçeden hiçbir yere gitmeyeceklerine beni inandırdılar. Onlar, bu isyan yüzünden kendi refahlarından ayrıldıklarını söylediler. Bu arada Karaağaç'tan 35 verst olan Kazıkurt ve Amantav patikalarında iki parçadan oluşan önemli sayıda kötü niyetli grubun yerleştiğini öğrendim. Biri Koçen, diğeri de*

Kenesarı Kasımov liderliği tarafından yönetilmiştir...” (Tsentralny gosudarstvennyy arhiv Respubliki Kazahstan (TsGARK), Fond 338, Opis 1, Delo 66, List 476-477).

Kenesarı Han önderliğinde başlayan isyan hareketi, 1838 yılının baharında Akmola komuta merkezinin yakılması ve kuşatılmasıyla başlamıştır. İsyân hareketi, Orta Cüz boylarının katılması dışında Küçük Cüz'ün Ekti, Cagalbaylı, Tabın, Alşın, Şomekey, Cappas boylarının ve Büyük Cüz'ün Uysun, Dulat, Şapıraştı vb. saygın boylarının katılması ile birlikte en başından beri milli ve kitlesel karakter kazanmıştır (Bekmahanov, 1946: 82-105). Kenesarı ve onun taraftarları bir süre boyunca Çarlığın düzenli askeri gücüne karşı vur-kaç (gerilla) taktiği yürütmüşlerdir. Kenesarı'nın savaş stratejisine karşın Ruslar, birkaç Kozak¹⁰ müfrezesi kurmuştur. Ancak, Kozaklar sahadaki Rus imajını büyük ölçüde zayıflatmıştır. Çünkü her ortaya çıkışlarında Kazak köylerine büyük bir zarar ve şiddet uygulamışlardır. Böylece Kenesarı'nın tarafını tutanlarının sayıları günden güne artmıştır (Prmanov, 2010, 347).

1838 yılında Kenesarı, Rus İmparatoru I. Nikolay'a yazdığı mektupta, *“Majestelerine şunları açıklamaktan onur duyuyorum: atalarınız ve büyükbabamız Abılay Han'ın hükümdarlığı sırasında insanlar arasında huzur ve sukunet vardı ve hiçkimse bir diğeri tarafından rahatsız edilmedi. Her iki tarafın da sukuneti bozulmadan karşılıklı ticareti vardı; halkımızdan herhangi bir vergi alınmadı. Daha sonra farklı bir süreç takip edildi halkımızdan vergi toplamaya ve çeşitli zulümlere başladılar. Önceki barış antlaşmasını ihlal eden küçük yöneticiler, tebaanız, sanki tüm Kazak halkının, merhum dedem Abılay'a ait yerlerde sekiz divan kuruluş Rus vatandaşlığına girmiş gibi yanlış bir şekilde gösterildi. Özellikle vergi getirilmesi nedeniyle bu halkımız için son derece üzücü bir durum. Ama tüm Kazak halkımız ezilmesin ve özgür bir hayat yaşasın diye, sizden Büyük Hükümdar, onu ilkel haliyle bırakmanızı, bozkırımızda bulunan sekiz ilçe divanını ve diğer kurumları yıkmanızı istemekten onur duyuyorum”* (TsGARK, Fond 374, Opis 1, Delo 25, List 14). diye ayaklananların temel taleplerini açıkça belirtmiştir.

Kenesarı bu isyan hareketi ile birlikte aynı zamanda, Türkistan hanlıklarının yöneticilerine karşı savaşmak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda 1841 yılının ağustos ayında Sozak, Janakorgan, Akmesçit, Jilek'de gibi Hokand kaleleri kuşatılmıştır. 1841'de, Küçük Cüz'ün doğu kısmının yöneticisi Ahmed Canturin, Kenesarı ile Hive hanı Allakul arasındaki ilişki hakkında Orenburg sınır komisyonu başkanı Tümgeneral Gens'e verdiği raporda: *“Hive yöneticisi geçen yıl güzün Kenesarı'ya mektup göndererek onu Hive'liler tarafından Seyhun nehrinin ağzına yakın yerde inşa edilen kalede yaşamalarını tavsiye etmiştir ve ona o kalenin kenarında yaşayan, Hive'ye vergi ödeyen Kırgızların üzerinde yönetici yapacağına söz vermiştir. Ancak Kenesarı bu mektuba Hive hanının istediği gibi cevap vermemiştir, çünkü o kalede sürekli yaşayamayacağını, Kırgız bozkırlarının merkezinde kalarak Hive ile dostluk içinde kalacağını belirtir. Bu cevabı Kenesarı'nın verdiği doğrudur, Allakul han yerel yönetiminden koruma isteyeceğini umarak ondan çok şey beklemişti, bundan dolayı Hive hanı Kenesarı'dan memnun olmamış olabilir. Dahası, daha önce kışın Seyhun kenarında göç eden ve bu toprağın sahibine vergisini ödeyen Çumekey ve Dyurtkarin aşiretlerinden*

¹⁰ Rusya tarihinde önemli yer tutan Kozaklar, sınır bölgelerinde askerlik hizmeti veren ve savaşçı kimliğiyle ortaya çıkan bir halktır. Daha geniş bilgi için bk. (Erdoğan, 2020: 1426)

birçok Kazak, Kenesarı ile birlikte kışı geçirmişler ve Hive'ye hiç vergi ödememiştir” (TsGARK, Fond 4, Opis 1, Delo 349, List 2). ifadelerine yer verilmiştir.

Kenesarı, 1841 yılında üç Kazak Cüz temsilcilerinin de bulunduğu büyük kurultayda beyaz keçe hasır üzerinde oturtuldu ve han olarak ilan edildi (Steblyn-Kamenskaya 1942: 247). 14 Haziran 1841 tarihinde Kulebay Kukanov, “...Üçüncü gün sağ-salim sultan Kenesarı'ya ulaştığımızda, Karaçatav dağlarındaki Irgız nehrinin başlarında göç eden Kenesarı beni iyi karşıladı. Onun köyü yaklaşık 40 çadırdan fazla değildi, ama çok sayıda Kazak'ı kendi yönetimi altında toplamış, özellikle: Seyhun nehrinin yanlarında göçebelik hayat süren Cappaslılar, Çumekeyevliler, Diurtkarınlılar, Alçinliler ve Çililililer vardı. Fakat Kazakların Cagalbay boyundan gelenler yoktu. Benim anladığım kadarıyla bunların hepsi Kenesarı'nın çağırısıyla gelmişlerdir. O, bunları kendi aralarında barıştırmaya çalışıyordu. Ayrıca Kazaklar, Kenesarı'yı tüm soyun hanı seçme konusunu tartışmaktaydı...Ancak onlar 20 yıl öncesine ait talepleri belirttiğinden Kenesarı'dan olumsuz cevap almışlardır ve o onların birbiriyle barışmasını tavsiye etmiştir. Ancak onlar onun tavsiyesini kabul etmemiştir ve Kayran-Tallık deresinde bulunan kendi köylerine dönmüşler. Sınır kenarında göç eden Kırgızlardan hiçbirini Kenesarı'nın köyünde göremedim. Onun köyünde toplanan Kazakların hepsi onların söylediklerine göre kendi aralarında anlaşarak ve Kenesarı'nı han yapmakta anlaşmışlardı...” (TsGARK, Fond 4, Opis 1, Delo 1997, List 2). diye ifade etmiştir. Mektupta da anlaşıldığı üzere Kazak boylarının temsilcilerinin kurultayında Kenesarı Kasımov'un han olarak seçildiği geçmektedir.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere görüldüğü üzere belirtilen yıllarda Kenesarı Han, Kazak milli birliğini sağlayıp, hanlığının idari, askeri, ekonomik ve ticari alt yapısını oluşturmakla uğraşmıştır. Bu bağlamda Kenesarı, düzenli askeri müfrezeler oluşturmuş, mahkeme ve vergi sistemi düzenlemiş ve diplomatik görüşmeleri yürüten diplomatlar atamıştır. Ayrıca iktisadi hayatı canlandırmak için tarımsal ve ticari teşvikler verilmiştir (Valihanov, 2004:162; Bekmahanov, 1992: 19-26). Bu durumdan rahatsız olan Rus Çarlığı, 1843'ten başlayarak, isyancılara karşı çok sayıda düzenli askeri birlik göndermiştir. Aynı zamanda Rus iktidarı, Orta ve Küçük Cüz topraklarından isyancıları kovma çabasıyla Turgay ve Irgız nehirlerinde yeni kalelerin inşasına başlamıştır. 1843-1844 yıllarında her iki tarafın askeri mücadelesi şiddetlenmiştir. Rus birlikleri, daha önce Rus sömürge idarelerine bazı Kazak soylularınca desteklenmişti. Orenburg ve Omsk tarafında hükümet saldırılarının yoğunlaşması, düzenli birlikler ve isyancılar arasındaki şiddetli çatışmalar, Kenesarı Kasımov'un Sarıarka'daki üssünü terk etmesine ve merkezini Büyük Cüz'e taşınmasına neden olmuştur. Bu dönemlerde Kenesarı'nın yönetimi altında 20 bin insan olduğu tahmin edilmektedir (Bekmahanov, 1947: 278-313).

1844 yılında özel görevli olan eyalet sekreteri Sotnikov, Kenesarıya bağlı köylerin Rus askeri müfrezesi tarafından yenilgiye uğratılması hakkında ayrıntılı bir rapor göndermiştir. Bu raporda; “...Bu sefer çok başarılı geçmiştir: Mamay ve Karatal topraklarındaki kışı geçiren Aleke-Baidal ve Turtugul ilçelerinin bir kısmı, müfrezenin varlığından yararlanarak, Kurgaldcin'e göç etti ve burada, yukarıda belirttiğim ilçelerin Kırgızları ile birlikte durarak tüm tabunları Nura nehrine ve Korgaljn ve İşim nehrinin arasındaki göle sürmüşlerdir. Mamay'a gelen Esaul Ribin, ifadeleri daha sonra üstlendiğim seferin temelini oluşturan Kenesarı'nın iki tulengutu Kocebek Kiyikbayev ve

Elden'i yakalamayı başardı... 18 Aralık 1843'te olan üstünlüğünüzün avantajıyla, Taikoshkar Kadırov ile Kenesarı'ya hükümetin iktidarına boyun eğmesini, yaptığı soygunları durdurmasını ve samimiyet taahhüdü olarak geçen yıl halkı tarafından Çingiz Valiev'den çalınan 500 atı iade etmesini teklif ettim. Ekselansınızın bildiği gibi, bu mektubun amacı, Kenesarı Kasımov'u Rus hükümeti ile yeni bir uzlaşma olasılığı konusunda özel olarak ikna etmek ve böylece uyanıklığını yatıştırmaktı. Kenesarı Kasımov ile görüşmeye devam ederek müfrezeyi kış seferine hazırlamak için gerekli zamanı kazanabileceğimi görüyorum..." (TsGARK, Fond 374, Opis 1, Delo 1290, List 233-247). diye belirtmiştir.

Bu tür saldırılar ve köy basmalarına karşılık Kenesarı Han, akrabalarını kendi tarafına çekmeye ve ayaklanmaya katılmalarını sağlamak için ikna etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Kenesarı, 1844 yılında Orenburg Kazaklarının batı kısmının sultanı olan Albay Baymagambet Ayuvakov'a bir mektup yazar. Bu mektupta Kenesarı, *"Saygıdeğer Albay Baymuhammed'e ben boyun eğerek selamıyorum. Ben çok iyi, mutlu-mesut hayat sürüyorum. İki yıldır Ruslara itaat ediyor, bana karşı tutum sergiliyor ve beni incitiyorsunuz. Ben buna önem vermemiştim. Çünkü kim sana kötülük yaparsa, ona iyilik yap denmiştir. Bana zarar versen de seni unutmuyorum. Orenburg'daki yeni generale bir mektupla bir haberci gönderdim. Eğer bana değer veriyorsanız, yukarıda belirtilen mektubu ulaştırın. Baymuhammed-hocanın size söyleyeceğine inanın"* (TsGARK, Fond 374, Opis 1, Delo 4347, List 13.) ifadelerine yer vermiştir. Aynı dönemde, Rus yönetimi isyancılara karşı eylemlerini hızlandırmıştı. 1845 yılında Kornet Krasnoyrtsev'in raporunda Orenburg Sınır Komisyonunun başkanı, Sultan Kenesarı'nın Büyük Cüz'e gittiği ile ilgili haber vermiştir. Bu haberde; *"... Sibiry müfrezesinin Dcita-Kungur nehri yakınında 30 Kenesarı köyünün mağlup ettiğini bildirmekten onur duyuyorum, Kenesarı ise Büyük Cüz'e gitti..."* (TsGARK, Fond 4, Opis 1, Delo 2333, List 247). ifadeleri yer almıştır.

Kenesarı ve taraftarları için 1846 sonbaharı ve 1847 kışı en zor dönemler olmuştur. 1847 baharında Rus yönetiminin baskısı altında kalan Kenesarı'dan Rus yönetimi teslim olmasını talep etmiş ve Rus güçleri Kırgız topraklarına girmiştir. 1847'de Kırgız manaplar Cantay ve Sagatay Rus yetkililerine yazdıkları bir mektupta; *"...Bizim şikâyetimiz Uysun halkı nasıl boyun eğmişse, biz de aynı onlar gibi boyun eğmiştik. Sizlerden bize hiç elçilik gelmedi, ancak sizin yönetiminiz altındaki halkın sakinliğini siz biliyorsunuz. Bize yaklaşan, Çu nehrinin kenarlarında göç eden Karabek Cantay'ın oğlu ve sultan Kenesarı üç senedir bize düşman oldular. Geçen yıl köylerimizi yıktılar ve yüz kişiyi öldürdüler ama biz Allah'ın yardımıyla Sultan Boke önderliğinde kendimizi koruduk, 4.000 kişiyi öldürdük. Bu yıl üç aydır savaşarak yine Allah'ın yardımıyla Kenesarı, Navruzbay, Erjan ve Kudaymende'yi ele geçirerek 3400 kişi öldürdük. İki sene içerisinde öldürülenlerin arasında 30 sultan olmuştur..."* (TsGARK, Fond 374, Opis 1, Delo 1921, List 4). ifadeleriyle Kenesarı'nın Kırgız manaplarıyla olan savaşı hakkında bilgi vermektedir.

Kenesarı ve Kırgızlar arasında yapılan son savaş, Maytobe bölgesindeki bir Hokand kalesi olan Tokmak yakınlarında gerçekleşmiştir. Nitekim Kenesarı'ya karşı tüm Kırgızlar birleşerek sayıları 100 bin kişiyi bulan önemli bir güç haine gelmiştir (Bekmahanov, 1947, 313-340). 1847 Nisan ayı sonunda Kenesarı birkaç arkadaşı ile birlikte Kırgız manapları tarafından esir alınarak 32 Kazak sultanıyla birlikte öldürülmüştür. Kenesarı'nın vefatı ile Kazak hanlığı ve Kazak bozkırları Rusya'nın işgali altına girmiştir (Sarsembaev, 2015, 34; Magavin, 1995: 203-205; Sabol,

2017: 119). 15 Ekim 1847 tarihinde Kırgızların baş manaplarından olan Cantay Karabekov, Sibirya Kazaklarının sınır komutanına yazdığı bir mektupta; “... kayıplarımız Kenesarı’ya karşı gelmemize yetti: ilk olarak, asi Kenesarı 7 bin askeri ile bize saldırdığında, benim kardeşlerim, kahraman askerlerim hayatını kaybettiler, Tanrının yardımıyla 7 bin askerinin birçoğunu öldürdük, ancak Kenesarı kaçarak kendi canını kurtardı; ikinci olarak, 1847 yılında onlar tekrar bize yaklaşıncı, ona karşı savaşmak için gittik ve üç gün onları kuşattık. Bu sırada, orduyu ele geçiren Spatay Alibekov, Rüstem Sultan geri döndüler ve beni kendi takdirime göre Kenesarıyla ilgilenmeye bıraktılar. Orman kardeşimiz geride kaldığı için haklı olarak onu görmedi. Asi Kenesarı’yı benim adamım Kalça yakaladı ve bununla ilgili ilk bana haber verdi. Ondan sonra o yağmalanan tüccarlardan balya yüklü 60 deve salıverilirse Kenesarı’yı serbest bırakacağını belirtti, ama ben birçok halka yaptığı zulmü, onların refahını bozan birisini af etmeden öldürerek devletin hizmetini de yerine getirdim. Sonra benim kardeşim Kalıgul’a onun kafasını mühürlü mektubumla birlikte verip, bununla ilgili Siz bay generalı bilgilendirsinler diye Rustem Sultan ve Supatay’a gönderdim...” (TsGARK, Fond 374, Opus 1, Delo 2930, List 40-41). ifadeleriyle Kenesarı'nın mağlubiyeti ve ölümü hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir.

Kırgız manapları sadece Kenesarı’yı öldürmemiştir (Rossiyskiy gosudarstvenniy istoričeskiy arhiv (RGİA), Fond 483, Opus 1, Delo 20, List 1-256). 16 Mart 1848 tarihinde Sibirya Kazakları Rus Sınır başkanı, kendi ofisine Kenesarı Sultanın ve onun akrabalarının öldürüldüğü hakkında haber göndermiştir. Bu haberde;“... asi sultan Kenesarı Kasımov Kırgızlarla savaşarak, onlar tarafından yenilgiye uğratıldı ve bir kardeşi, 2 oğlu, 15 sultan ile birlikte rehin alındı. Onların hepsi Kırgızlar tarafından işkence edilerek öldürüldüler” (TsGARK, Fond 374, Opus 1, Delo 1890, List 7-8;). ifadelerine yer vererek açıklama yapmıştır.

Netice itibarıyla Rus kolonizasyonuna ve idari reformlarına karşı Kenesarı Kasımov’un önderliğinde gelişen en kapsamlı ve örgütlü Kazak millî bağımsızlık mücadelesi sona ermiştir.

5. SONUÇ

Kenesarı Ayaklanmasında öne çıkan iç ve dış dinamikler, Kenesarı'nın Ruslar karşısında başarıya ulaşmasını engellemiştir. Bu faktörlerin başında Rus düzenli ordusunun teçhizat ve tecrübesi açısından iptidai silahlar kullanan düzensiz Kazak birliklerine büyük üstünlük kurması gelmektedir. Ayrıca Kazak coğrafyasındaki kabileci anlayışın körüklediği iç çekişmeler ve güç mücadeleleri Rus Çarlığının Kazak bozkırları üzerinde hâkimiyet tesis etmelerini kolaylaştırmıştır. Kazaklar arasında tüm bu olumsuzlukların yanında Kenesarı'nın bazı uygulamaları ve tavırlarının hatalı olduğu da anlaşılmaktadır. Bu hatalar özellikle Kırgızlarla olan savaşta açıkça ortaya çıkmıştır. Fakat tüm bu gelişmeler, Kazak halkının bağımsızlık hareketine gölge düşüremeyecek ölçüde, ikincil hususlardır. Çünkü Kenesarı Han'ın asıl gayesi ülkesinin toprak bütünlüğünü korumak, Kazak halkını Rus hâkimiyetinden biran önce kurtarmak ve en önemlisi de büyükbabası Abılay Han'ın millî şîârını takip ederek Kazak hanlığını yeniden tesis etmektir.

Kenesarı, 1837- 1847 yılları arasında Kazak toprakları üzerinde Rus sömürgeciliğine karşı çıkararak Rusların Türkistan’a nüfuz etmesini bir süreliğine yavaşlatmıştır. Kenesarı Han, mağlup olmasına rağmen, mücadelesinin hatırası Kazak halkının tarihsel bilincinde derin bir iz

bırakmıştır. Gururlu, mert ve cesur olan Kenesarı Han ile sadık batırları, Kazakların yazılı ve sözlü geleneklerinde hak ettiği yeri almıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Tsarist Russia developed a new foreign policy targeting the wide steppes of Kazakh Turks after the failure of the policy of “reaching to the ports of warm waters of the Mediterranean” with the Prut Campaign by the Ottoman Empire in 1711, because the geostrategic position of the Kazakhs always was important for Tsarist Russia. It was seen as an “indispensable region”. In this regard, the Russian Tsar Peter I (1682-1725)'s utterance “Kazakh lands are the door and key to the east”, reveals the importance of Turkestan and Kazakh steppes in Russian foreign policy.

In the second quarter of the 17th century, the rule of the Kazakh Turks in Turkestan in three Zhuz (also translated as “Horde”) as the Junior, the Middle, and the Senior caused the weakening of the Kazakhs in terms of political and military as well as the increase in internal conflicts. This development also paved the way for the Kazakh Turks to be exposed to external attacks by the Cungar and Bashkirs. Due to these internal conflicts and external attacks, the Small Zhuz khan, Ebulhayr, who was already following a semi-dependent policy on the Russian Tsardom, began to be influenced by the Russian policy.

For Tsarist Russia, whose main purpose was to access the economic and logistical riches of Turkestan and South Asia, the inclusion of Kazakh Zhuz in the Russian administration created a historical opportunity. As a result of these developments, Tsarist Russia found the opportunity to gradually colonize the Kazakh lands and rule this region. In this regard, the Junior and the Middle Zhuz Kazakhs ruled their Khanate by remaining semi-dependent on the Russian Tsarist until the beginning of the 18th century. The Tsarist Russian government issued by-law in 1822 and 1824 to change the social life in the wide steppes of the Middle and Junior Zhuz. According to this by-law, the Tsarist Russian government aimed to rule and protect the region of the Kazakh Zhuz completely. The establishment of new administrative units made it difficult for the Kazakhs to continue their traditional nomadic lifestyle. As a result of this expansionist policy, Russian military fortresses were established in the fortified points of the Kazakh steppes. Tsarist Russia's use of the Kazakh geography as a military base, its seizure of the Kazakh steppes, and most importantly, the restriction of national independence caused the Kazakhs to revolt. Also, the Tsarist Russian government brought peasants from the inner parts of Russia and placed them around these military fortresses, and thus tried to change the demographic structure of Kazakhs. The Tsarist Russia's main aim with this policy was to influence the region politically and culturally by disrupting the traditional, social, economic, and political fabric of Kazakh Zhuz in the long term.

By enacting by-laws in 1822 and 1824 to implement social-economic and political changes in the region, the Tsarist Russian government put an end to the khanate system and banned the election of Khan completely in the Middle and Junior Zhuz. Tsarist Russia, which wanted to increase its influence on the Kazakh Middle and Junior Zhuz, established the “executive sultan” by making some administrative and legal impositions. Thus, by establishing new administrative units in a large part of the Middle and Junior Zhuz, Kazakh lands were gradually became a part of Tsarist Russia. In this regard, the annexation process of the Kazakh regions was completed in a short

period with the complete invasion of the Yedisu region on the Aris side. However, the policy of Tsarist Russia on the Kazakh Zhuz, in particular the imposition of its own administrative structure on the people, caused the reaction of the Kazakh people and this reaction turned into a great rebellion in a short time. As a result, between 1824 and 1847, four major uprisings took place against the Kazakh Russian colonization. One of the most important of these was the revolt that developed under the leadership of Kenesari Kasimov. This revolt was also one of the biggest, most organized, and long-lasting revolts of the Kazakhs against the Russian reforms and administrative structure, because Kenesari managed to unite more than 20 thousand people, who were part of the Junior, the Middle, and the Senior Zhuz, under one roof in this revolt. In this struggle, the Russian Tsardom's aim was economic, in this regard they tried to seize the Kazakh lands which were huge reserves of natural resources. On the other hand, Kazakh people struggled to defend their homeland against the exploitation policy of Russians. The person who had a great struggle against the expansionist policy of Tsarist Russia was Abılay Khan's grandson Kenesari Khan. Although Kenesari achieved some military successes against both Tsarist Russia and the executive Sultans and Beys, he was killed due to the division among the Kazakhs, internal conflicts, and the wrong policy he followed against the Kyrgyzs. This study aims to reveal the Kazakh national struggle for independence under the leadership of Sultan Kenesari Kasimov and the politics and reforms that Sultan Kenesari Kasimov followed in this struggle. At this point, the main sources of the study are Russian archival documents.

Çıkar Çatışması Bildirimi

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanmasına ilişkin herhangi bir potansiyel çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Destek/Finansman Bilgileri

Yazar, bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve yayımlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu araştırma için etik kurul izinine ihtiyaç yoktur.

Yazar Katkı Oranı: Çalışmada yer alan yazarların çalışmaya katkı düzeyleri şekildedir. %60 oranında Prof. Dr. Orhan DOĞAN, %40 oranında Arş. Gör. Hadi AVA'dır.

KAYNAKÇA

- Abdirov, M. (2000). *Zavoevanie kazahstana tsarskoy Rossiey i borba kazahskogo naroda za nezavisimost: iz istorii voenno-kazaçey kolonizatsii kraya v kontse xvi -naçale xx vekov*. Elorda.
- Adilbayev, A. (Güz 2002). Çarlık döneminde Kazak topraklarında yürütülen Ruslaştırma faaliyetleri. *Bilig*, (23), 67-89.
- Ahmetbeyoğlu, A. (2017). *Sorularla eski Türk tarihi*. Yeditepe Yayınevi.
- Aseyev, A. A. (2004). *Politika Rossii v otnoşenii vosstaniya Kenesari Kasimova 1837-1847 gg.: (regionalny aspekt)*. Altayskogo gosudarstvennogo Üniversiteta, kafedre vostokovedeniya.
- Ava, H. (2017). *R. B. Suleymanov ve V. A. Moiseev " İz istorii kazahstana xviii veka (o vneyşney i vnutrenney politike Ablaya)" = "XVIII. yüzyıl kazak tarihinde (Abılay'ın iç ve dış politikası)"*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Bekmahanov, E. B. (1946). K voprosu o massovosti vosstaniya Kenesarı. İzvestiya Kaz. FAN SSR, Seriya istoričeskaya, Vıpusk 2, 82-105.
- Bekmahanov, E. B. (1947). *Kazahstan v 20-40-h godah XIX veka*, Kazahstan obedineniya gosudartsvo İzdatelstvo.
- Bekmahanov, E. B. (1992). *Vosstanie hana Kenesarı (1837—1847 gg.)*. Gılım.
- Bennigsen, A. (1985). Çarlık ve Sovyet hâkimiyeti altındaki Türkler. çev. Kemal Aytaç, *Türk Kültürü*, (270), 330-343.
- Bijanova, M. R. (1992). Predşestvovalo vosstaniyu (O priçinah natsionalno- osvoboditel'nogo dvijeniya kazahskogo naroda pod predvoditel'stvom Kenesarı Kasımova v XIX v.. *Stepnoy Mayak*, 12 İyunya 1992.
- Demirağ, Y. (2006). I. Büyük oyun: 19. yüzyılda Rusya ve İngiltere'nin Orta Asya'da rekabeti. *Değişen Dünya Düzeninde Orta Asya ve Kafkasya*, (der.) Yelda Demirağ- Cem Karadeli, Palme Yayınevi, 1-17.
- Doğan O. & Erdoğan, A. (2017). *Batı Türkistan Hanlıkları (kuruluştan yıkılışa)*. Berikan Yayınevi.
- Doğan, O. (2004). Orta Asya hanlıklarının Çarlık Rusya'nın tabiiyetine girmeleri hakkında bazı belgeler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (39). 155- 180.
- Doğan, O. (2005). Türkistan (Orta Asya) tarihi ile ilgili belgeler (belgelerin özellikleri, değerlendirilmesi, önemi ve özetleri). *Prof. Dr. Turan Yazgan'a Armağan Özel Sayı, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını* 582, 709-748.
- Doğan, O. (2007) *Orda. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, TDV Yayınları, 357.
- Doğan, O. (2011). Abılay Han'ın Kazak halkının bağımsızlığı için Çin ve Çarlık Rusya arasında yürüttüğü diplomatik ilişkiler. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 97(192), 65-92.
- Doğan, O. (2019). Kazak adının menşei, Kazak halkının ve hanlığı'nın oluşumu ve faaliyetleri (XVI. yüzyıla kadar). *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi* 1(1), 16-27.
- Doğan, O. (2021). *Kazak hanlığı'nın Çarlık Rusyası ve Cungarlarla ilişkileri (Rus ve Kazak kaynaklarına göre)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Donnelly, A. S. (1987). The mobile steppe frontier the russian conquest and colonization of bashkiria and kazakhstan to 1850. *Russian Colonial Expansion to 1917*, Mansell Publishing Limited.
- Engel B. A., & Martin, J. (2020). *Rusya tarihi*, (çev.) Feyyaz Şahin, İnkılâp Kitabevi.
- Erdoğan, H. (2020), Kozaklar: millî kimlik ve sosyo-kültürel yaşam. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 13(32), 1426-1440.
- Yerofeyeva, İ. V. (2007). Rus imparatorluğu yönetiminde Kazakistan. *Kazakistan Tarihi Makaleler*, (rap.) Mehmet Saray, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gotlib, G. İ. (1779). Opisanie vseh obitayuşih v Rossiyskom gosudarstve narodov, ih jiteyskih obryadov, obıknoveniy, odejd, jiliş, uprajneniy, zabav, veroispovedaniy i drugih dostopamyatnostey. Çestyah 2. pri İmperatorskoy Akademii Nauk.
- Hayıt, B. (1975). *Türkistan Rusya ve Çin arasında*. (çev.) Abdülkadir Sadak, Otağ Yayınları.
- Hodarkovskiy, M. (2019). *Stepnie rubeji Rossii Kak sozdavalas kolonialnaya imperiya 1500-1800. per. A. Tereşenko*, Novoe literaturnoe obozrenie.
- İbragimov, S. K. (1960). Eşe raz o termine "kazah" *Novie materialı po drevney i srednevekovoy istorii Kazahstana*. red. Sapar Kamaloviç İbragimov, Viktor Fedoroviç Şahmatov, 66-71. Trudi Instituta istorii, arheologii i etnografii AN KazSSR,

- İnalçık, H. (1948), Osmanlı- Rus rekabettinin menşei ve Don-Volga kanalı teşebbüsü (1569). *Bellekten*, 12(46), 349- 402.
- İsmagulov, O. (2007). Kazak halkının etnik yapısı. *Kazakistan tarihi makaleler*. (rap.) Mehmet Saray, (35-45). Türk Tarih Kurumu Yayınları,
- Kara, G. (2021). 19. yüzyılda Çarlık Rusyası'nın Kazak jüzlerinde gerçekleştirdiği idarî reformlar ve neticeleri. *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3(6), 373-384.
- Karimov, H. (2020). Rus şarkiyatçı A. L. Kunt'un gözüyle Hudayar Han devrinde Hokand hanlığı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 97-113.
- Kayabalı, İ., & Arslanoğlu, C. (1978). *Ortaasya Türklüğünün tarihi ve bugünkü durumu*. Kömen Yayınları.
- Kazahsko-russkie otnoşeniya v XVI-XVIII vekah (Sbornik dokumentov i materialov)*. sost. Fthu Bayan Nurlı Gayanoviç Kireyev- Georgiy İvanoviç Semenyuk, İzdatelstvo Akademiya nauk Kazahskoy SSR, 1961.
- Kerimov, H. (2019). *Türkistan Genel Valiliği'nde idari sistemin oluşumu ve gelişim süreci (1865-1897)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Kerimov H., & Topsakal İ. (2019). İmparatorluk dönemi Ruslaştırma siyasetinin bir aracı olarak genel Valilik kurumunun tarihi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 121(239), 365-382.
- Kesici, A. K. (2003). *Dün bugün ve hedefteki Kazakistan*. IQ Kültürsanat Yayıncılık.
- Komekov, B. (2007). "Kazak" terimi hakkında. *Kazakistan tarihi makaleler*. (rap.) Mehmet Saray. (45-53). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kozgambayeva, G. (2020). *Moğolistan Kazaklarının tarihi, kültürü ve bugünü*. (çev.) Assel Lakhayeva, Akçağ Yayınları.
- Kurat, A. N. (2014). *Rusya tarihi başlangıçtan 1917'ye kadar*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Steblin-Kamenskaya, M. İ. (1942). K istorii vosstaniya sultana Kenesarı Kasımova. *İstoriçeskie zapiski*, 13, 235-254.
- Masanov, N. E. (i dru.) (2000). *İstoriya Kazahstana narodi i kulturi*. Dayk Press.
- Materiali dlya geografii i statistiki Rossii, sobrannye ofitserami Generalnogo ştaba. Oblast Sibirskih kirgizov*. sost. Nikolay İvanoviç Krasovskiy, Tom 2. Tipografiya Tranşelya, Retgera i Şneydera, 1868.
- Materiali po İstorii Kazahskih Hanstva XV-XVIII Vekov (İzvleçeniya iz Persidskih i Turkskih Soçineniy)*. sost. Sapar Kamaloviç İbragimov i dru., İzdatelstvo Nauka Kazahskoy SSR, 1969.
- Materiali po istorii političeskogo stroya Kazahstana (so vremeni prisoedineniya Kazahstana k Rossii do Velikoy Oktyabrskoy sotsialistiçeskoy revolyutsii)*. sost. Margarita Genrihovna Maseviç, Tom 1. İzdatelstvo Akademii nauk Kazahskoy SSR, 1960.
- Moidabayeva, D. (Bahar 2002). Kazaklardaki cüzlük sistemi ve tarihçesi üzerine bir inceleme. *Bilig*, (21), 27-44.
- Magavin, M. (1995). *Kazak tarihinin alıppesi*. Kazakistan.
- Mustafayev, E. M. E., & Şerbinin, V. G. (1996). *Russko-Turetskiy slovar, Büyük Rusça-Türkçe sözlük*, Multilingual Yayınları.
- Natsionalno-osvoboditelnaya borba kazahskogo naroda pod predvoditelstvom Kenesarı Kasımova: sbornik dokumentov. otv. red. Manaş Kabaşeviç Kozıbaev, sost V. Z. Galiev-B. T. Janaev, Gılım, 1996.
- Nogayeva, A. (2013). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin stratejik denge arayışları*. Usak Yayınları.

- Oraltay, H. (1976). *Kazak Türkleri*. Türk Kültür Yayını.
- Orunbayev, Z. (2012). *Geçmişten günümüze Kazakistan-Kırgızistan ilişkileri*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ölçekçi, T. (2009). Kazak halkının Kenesarı Kasımoğlu'nun başkanlığında Ruslara karşı verdiği milli bağımsızlık mücadelesi (1837-1847). *Bilig*, (51), 123-138
- Özkan, M. (2019). Rus emperyal yayılmasının bir vasıtası olarak: Orenburg Neplüyev Askerî Okulu. 4. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (14 – 17 Şubat 2019 / Yalova)*, ed. Behsat Karaca vd., Ubak, 65-82.
- Poçekaev, R. Y. (2020). *Rossiyskiy faktor pravovogo razvitiya Sredney Azii: 1717–1917 Yuridiçeskie aspekti frontirnoy modernizatsii*. İzdatelski dom Vısşey şkoli ekonomiki.
- Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy imperii s 1649 goda (1822-1823)*. Tom 38, Peçatano v Tipografii II Otdeleniya Sobstvennoy Ego İmperatorskogo Veliçestva Kantselyarii, 1830.
- Prmanov A. (ed.) (2010). *İstoriya Kazahstana (s drevneyşih vremen do naşih dney) v 4- h tomah* Atamura.
- Rossiyskiy gosudarstvenniy istoriçeskiy arhiv (RGİA), Fond 483, Opis 1, Delo 20, List 1-256.
- Sabol, S. (2003). Kazak resistance to Russian colonization: interpreting the Kenesary Kasymov revolt, 1837–1847. *Central Asian Survey*, 22(2-3), 231-252.
- Samoyloviç, A. N. (1927). "O slove Kazak" *Kazaki antropologiçeskie oçerki, Materialı osobogo komiteta po issledovaniyu soyuznih i avtonomnih respublik Seriya Kazahstanskaya*, Tom 11. red. Sergey İvanoviç Rudenko, İztedelya Akademiya Nauk SSSR, Leningrad, 5-17.
- Samoyloviç, A. N. (1957). Kazak kelimesi hakkında. çev. Saadet Çağatay, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 5, 95-104.
- Saray, M. (1975). *Rusya'nın Türk illerinde yayılması*. Boğaziçi Yayınları.
- Saray, M. (1993). *Özbek Türkleri tarihi*. Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi Serisi -4.
- Saray, M. (2014). *Yeni Türk Cumhuriyetleri tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sarsembaev, M. A. (2015). *Kazahskoe hanstvo kak Suverennoe gosudarstvo srednevekovoy epohı*, GU İstitut zakonodatelstva Respubliki Kazahstan.
- Suavi, A. (1977). *Hive Hanlığı ve Türkistan'da Rus yayılması*. haz. M. Abdulhalik Çay, Orkun Yayınları.
- Sultangalieva G. S. (otv. red.) (2018). *İnstitut volostnih v sisteme upravleniya Kazahskoy stepyu (XIX – naçalo XX vv.): monografiya v dokumentah*. sost. Gulmira Salimjanovna Sultangalieva i dr., Kazak Üniversitesi.
- Şimşir, N. (2008). *Kazak Tarihi ve kültürü araştırmaları*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Tansü Y. E., & Özdemir, R. (2017). Kenesarı İsyanı (1837-1847). *Tarih ve Gelecek Dergisi* 3(3), 208-220.
- Taşağıl, A. (2012). Türkistan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 41, TDV Yayınları, 556-560.
- Terentyev, M. A. (1875). *Rossiya i Angliya v Sredney Azii*. Tipografiya P. P. Merkuleva.
- Togan, Z. V. (1981). *Bugünkü Türkili Türkistan ve yakın tarihi*. Enderun Kitabevi.
- Tolıbekov, S. E. (1959). *Obşestvenno-Yekonomiçeskiy Stroy Kazahov v XVII-XIX vekah*. Kazahskoe gosudarstvennoe İzdatelstvo.
- Tsentrálny gosudarstvenniy arhiv Respubliki Kazahstan (TsGARK), Fond 338, Opis 1, Delo 66, List 476-477.

- TsGARK, Fond 374, Opus 1, Delo 25, List 14.
- TsGARK, Fond 4, Opus 1, Delo 349, List 2.
- TsGARK, Fond 4, Opus 1, Delo 1997, List 2.
- TsGARK, Fond 374, Opus 1, Delo 1290. List 233-247.
- TsGARK, Fond 374, Opus 1, Delo 4347, List 13.
- TsGARK, Fond 4, Opus 1, Delo 2333, List 247.
- TsGARK, Fond 374, Opus 1, Delo 1921, List 4.
- TsGARK, Fond 374, Opus 1, Delo 2930, List 40-41.
- TsGARK, Fond 374, Opus 1, Delo 1890, List 7-8.
- Ünal, F. (2008). Geçmişten günümüze As-Tarhan (Astrahan/Hacı Tarhan). *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (38), 227-252.
- Ünal, F. (2010). Rus emperyalizmine karşı stepte büyük başkaldırı Sultan Kenesarı. İlgi Kültür Sanat.
- Ünal, F. (2015). *XVIII. yüzyıl Türk-Rus ilişkilerinde Neplüjev (İstanbul'dan Orenburg'a)*. Gece Kitaplığı.
- Valihanov, E. (2004). *Kenesarı*. Molodaya gvardiya.
- Vostrov, V. V., & Mukanov, M. S. (1968). Rodoplemennoy sostav i rasselenie kazahov (Konets XIX-naçalo XX veka). İzdatelstvo "Nauka" Kazahskoy SSR.
- Vyatkin, M. P. (1947). *Batır Srim: Osvoboditelnoe dvijenie v Kazahstane v kontse 18 v.* İzdatelstvo Akademii nauk SSSR.
- Yetişgin, M., & Özdamar, T. (2021). Osmanlı-Rus savaşları bağlamında Artvin ve çevresi (1828-1878). *Artvin Araştırmaları 3*, (ed.) Nuri Yavuz, Uzun Dijital Matbaa.
- Yetişgin, M. (2010). Yirminci asra girerken Rusya ve Rusların Türklere yaklaşımı. *Bilig*, (52), 195-230.
- Yetişgin, M., & Özdamar, T. (2016). Türk devlet yönetme geleneği: Osmanlı Devleti ve Azınlıklar. *OTAM*, 40, 167-190.
- Yorulmaz, O. (2005). Aleksey İvanoviç (Kutlu Muhammet) Tevkelev (şeceresi, İdil-Yayık ve Kazak tarihindeki rolü). *Bilig*, (34), 117-144.
- Yorulmaz, O. (2013). *Başlangıcından hanlığın feshine kadar Kazak Türkleri ile Çarlık Rusyası arasındaki siyasî ilişkiler*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yudin, V. P. (2001). *Tsentralnaya Aziya v XIV-XVIII vekah glazami vostokoveda*. Dayk-Press.
- Yücel, M. U. (2001). Kalmuklar, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Cilt 24, (267-268). TDV Yayınları,
- Ziyayev, H. (2007). *Türkistan'da Rus hâkimiyetine karşı mücadele*. (çev.) Ayhan Çelikkbay, Türk Tarih Kurumu Yayınları.